

EXPOSITIE 'BLOEMEN EN GRANATEN'

Op 6 juli wordt de expositie 'Bloemen en granaten' in het Museum Jan Heestershuis geopend door de nieuwe wethouder van cultuur, Menno Roozendaal. In het museum zijn werken bijeengebracht van de Schijndelse schilders Antoon van Domburg, Jan Heesters, Dorus van Oorschot, Frederik Woestenburg en de gebroeders Antoon en Louis Wouters. Het betreft kunst, die vlak voor, tijdens of vlak na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan.

Met name Van Oorschot heeft een aantal schilderijen gemaakt, waarop de verwoestingen van de granaatweken te zien zijn. Schijndel heeft veel van de oorlog te lijden gehad. Het venijn zat in de staart: de beschietingen maakten van het centrum één grote puinhoop. Tijdens de expositie kunt u in het paviljoen ook een film bekijken, waarop de verwoestingen in het centrum zijn vastgelegd.

Woestenburg was ten tijde van de oorlog kapelaan in Schijndel en leidde het verzet tegen de Duitsers. Hij had met Heesters veel contact omtrent onderduikers en het vervalsen van persoonsbewijzen.

De titel van deze expositie verwijst niet alleen naar de vreselijke gebeurtenissen in september en oktober 1944, maar ook naar het feit dat in de oorlog het gewone leven doorging. Bloem- en fruitstillevens, al dan niet in opdracht gemaakt, staan daar symbool voor.

□ *Jan Heesters*

Een half jaar voor het uitbreken van de oorlog, eind december 1939, tekende Jan Heesters schaatsers op de ijsvlakte nabij het Bossche Pettelaer, onder wie een paar militairen. Later maakte hij er een schilderij van. Een week daarna ging Heesters wederom naar de Pettelaar samen met Theo Swagemakers, die bij hem op bezoek was, om er te tekenen. Heesters legde Swagemakers op doek vast, toen deze in het atelier aan de Pompstraat aan het werk was. Jan Heesters heeft zich in de oorlog samen met zijn zus Marie zeer verdienstelijk gemaakt. Diverse onderduikers vonden in de Pompstraat een schuilplaats en overleefden zo de oorlog: onder andere twee neergeschoten geallieerde piloten, Mies van Oppenraaij, Josine Siedenburg en professor Schmutzer. Portretten van de piloten en Schmutzer legde Heesters op tekeningen vast, die van genoemde vrouwen en van een Engelse militair maakte hij in olieverf. Het schuilkamertje voor de onderduikers is nog intact op de zolder van het Heestershuis.

In juni 1943 kreeg Heesters een zware slag te verduren: zijn zus Marie stierf tijdens een operatie. Portretten van Marie sieren de expositie. "Wat er bij ons in de oorlog is gebeurd, is voor een belangrijk deel haar werk geweest," zei Heesters later over haar. Hij probeerde dit gevoelige verlies te verwerken door in Meerveldhoven schilderijen en tekeningen te maken van wevers, naar voorbeeld van Van Gogh. Een aantal daarvan zijn op deze expositie te bewonderen. Een jaar na de dood van Marie kwam Kees Bol op zaterdag les nemen bij Heesters. Het doek dat Heesters van de schilderende Bol maakte, is eveneens te zien.

In september en oktober 1944 werden vele gebouwen en huizen kapotgeschoten tijdens de granaatweken. Van de

door het oorlogsgeweld verwoeste molen in Wijbosch maakte Heesters een tekening. Het prachtige, oude

raadhuis werd ook zwaar gehavend en werd later afgebroken. De expositie toont twee schilderijen van Heesters, waarop het in de verte te zien is, vanuit de Pompstraat en vanaf een plek in de Beemd, toen het raadhuis nog intact was. Gelukkig bleef het huis van Heesters ongedeerd.

Na de bevrijding maakte hij een pasteltekening en een schilderij van de Pompstraat met uitzicht op de Servatiustoren. De pasteltekening werd aan de gemeente Boskoop cadeau gedaan als dank voor de hulp die Schijndel na de bevrijding kreeg in de vorm van gebruiksgoederen en hout voor noodwoningen. Heesters werd na de oorlog voor zijn hulp meermalen onderscheiden, onder andere door Frankrijk (met het Croix du Combattant), België (het Belgische oorlogskruis) en de VS (oorkonde).

□ **Dorus van Oorscot**

Bij het uitbreken van de oorlog in mei 1940 was Dorus van Oorscot bijna dertig jaar. Hij had jarenlang op zaterdag bij Antoon van Domburg thuis lessen gevolgd. Diens invloed was in de oorlogstijd dan ook nog goed zichtbaar: zijn impressionistische, losse schilderijstijl zou Van Oorscot pas veel later ontwikkelen.

Zo schilderde hij in deze tijd de Kerkstraat met zicht op de Servatiustoren. Op de plaats van het gebouw rechts op de voorgrond staat nu de Glazen Boerderij. Ook de Koevingse molen schilderde Van Oorscot. Deze stond vlak naast de Corridor, de weg van St.Oedenrode naar Veghel, in de granaatweken ook wel Hell's Highway genoemd, omdat daar zware gevechten plaatsvonden tijdens het oprukken van het Tweede Britse leger naar Arnhem.

Op twee schilderijen van Van Oorscot zijn de verwoestingen in het centrum van Schijndel goed te zien. Een ervan toont hoe zwaar de zogenaamde *Hoge Jood* gehavend is. Van Oorscot had gedurende enige tijd zijn atelier op de eerste verdieping. Dit hoge gebouw, waarachter vroeger een Joodse Synagoge was gevestigd, en dat tegenover het oude Raadhuis stond, werd na de oorlog niet herbouwd. De *Hoge Jood* is ook op enkele doeken van Heesters te zien, maar dan nog helemaal intact.

Op een bijzonder doek van Dorus uit de oorlogstijd is de schaapskudde van Jan van de Sangen afgebeeld. Als jongen van zestien, zeventien was Van Oorscot zelf een tijdlang schaapherder geweest.

□ **Antoon van Domburg**

Toen de oorlog uitbrak was Antoon van Domburg bijna 58 jaar oud. Zijn huis met atelier stond aan de Kloosterstraat, schuin tegenover café De Hopbel. Voor de oorlog heeft hij het geschilderd met op de achtergrond het Napoleonskerkje en op de voorgrond zijn moes- en bloementuin. De woning werd geraakt tijdens het oorlogsgeweld en brandde geheel af. Ook een deel van zijn werk ging verloren. Het is de vraag of Van Domburg deze klap nog wel te boven is gekomen. Tot in 1953 zijn

nieuwe huis, waarin nu *De Gouden Naald* is gevestigd, gereed kwam, woonde en werkte hij, kampend met inzinkingen, in het huis van zijn oom Voets aan de Hoofdstraat. Voordat het noodlot toesloeg schilderde Van Domburg in de oorlogsjaren diverse bloem- en fruitstillevens, onder andere op grof jute. Hiervan is een fraai exemplaar te zien op de expositie. Na de oorlog schilderde hij op de ruïnemuren van het oude Raadhuis als decorstukken de portretten van Wilhelmina en Juliana bij gelegenheid van de troonswisseling in 1948.

□ **Frederik Woestenburg en Antoon Wouters**

Kapelaan Woestenburg kwam in 1942 naar Schijndel als kapelaan in de centrumparochie. Hij ontpopte zich in de oorlogsjaren als de onverschrokken verzetsleider in Schijndel. Met een door hem opgerichte knokploeg van jonge mannen wist hij bij een overval op het distributiekantoor in 1944 vlakbij de pastorie de op één na grootste buit aan voedselbonnen van Nederland te bemachtigen. Hij coördineerde het onderduiken in Schijndel, onder anderen bij Heesters. Ook vroeg hij hem met succes om persoonsbewijzen te vervalsen.

In zijn vrije tijd tekende en schilderde Woestenburg. Hij volgde lessen aan de Tilburgse tekenacademie, ook nog toen hij al in Schijndel werkzaam was. Hij ontving diverse eerbewijzen na de oorlog. In 1947 werd hij tot pastoor benoemd, eerst in Nederwetten en later in Leende. In 1974 werd hij vereerd met een bezoek van Harry Kinnard, luitenant-generaal in het Amerikaanse leger. Op de tentoonstelling zijn onder andere zijn zelfportret, een portret van Nol van Roessel, de bekende uit Schijndel afkomstige verhalenschrijver, en een fruitstilleven te zien.

Antoon en Louis Wouters, zonen van de Schijndelse eigenaar van een verf- en behangwinkel Caspar Wouters, leveren ook enkele bijdragen aan deze expositie. In de oorlogsjaren schilderden zij landschappen, bruidsboeketten, boerderijen, het kasteel van Heeswijk en schaapskuddes.

□ **Tenslotte**

Hoe vreselijk de oorlog ook was, het dagelijks leven in de jaren '40-'44 ging gewoon door. Daarom zien we dat de Schijndelse schilders ook in deze bezettingsjaren vele schilderijen maakten, al dan niet in opdracht, van bloemen en stillevens.

Heesters heeft niet veel oorlogsellende vastgelegd, kennelijk boeiden hem de puinhopen niet erg, hij was altijd op het mooie uit. Van Domburg was te veel uit het lood geslagen door de vernietiging van huis en werk om de vernielingen te schilderen. Gelukkig heeft Dorus van Oorscot wel diverse malen de schade in het centrum van Schijndel uitgebeeld. Ik wens u veel plezier met deze expositie: **Bloemen en granaten.**

Jan Geerts

UIT EIGEN BEZIT: GROEN VAASJE (keramiek)

□ *Harm Kamerlingh Onnes*

Meestal staat in de kamer-en-suite van het museum een groen geglaazuurd vaasje. Het is 13 cm hoog en heeft een middellijn van 9 cm. Op het eerste gezicht is het een merkwaardig vaasje: om een onregelmatige boomstam klemt zich een hagedis met onder zijn rechterachterpoot een ei.

Aan de onderkant is het object genummerd en zijn de letters HH ingekrast, een signering die staat voor Harm Henrick Kamerlingh Onnes. Net als Heesters was hij lid van de kunstenaarsvereniging Arti et Amicitiae en de twee mannen hebben elkaar ongetwijfeld gekend. Hoe en wanneer Jan Heesters het vaasje in bezit kreeg, is niet bekend.

□ *Artistieke familie*

Harm Henrick Kamerlingh Onnes werd geboren in hetzelfde jaar 1893 als Jan Heesters en overleed in 1985 op 92-jarige leeftijd. Hij groeide op in een kunstzinnig gezin, zijn vader was de kunstschilder Menzo Kamerlingh Onnes (1860-1925), die gerekend wordt tot de Haagse School. Zijn moeder was Kitty Tutein Nolthenius, zij schilderde eveneens en speelde piano. De schilder Floris Verster was een oom van hem. Harm kwam in aanraking met de wereld van de wetenschap via de broer van zijn vader: Heike Kamerlingh Onnes, beroemd natuurkundige en Nobelprijswinnaar. Via Heike kwamen vrienden als Einstein, Ehrenfest, Lorentz maar ook Albert Verwey en Lion Cachet bij het gezin over de vloer. Een broer van Harm, Onno, schilderde en schreef eveneens. Deze broer wordt ook herinnerd door de VOC-spreuk *'de cost gaet voor de baet uyt'* die hij in 1903 op de daklijst van zijn Bureau voor Handelsinlichtingen in de Oudebrugsteeg liet aanbrengen, een tekst die vanaf het Damrak nog steeds goed te zien is. Het ouderlijk huis van Harm in Katwijk was de villa *Hoog Cate* naast huize *'t Waerle*. Koningin Wilhelmina huurde deze twee huizen later als woning voor Prinses Juliana gedurende haar studietijd te Leiden. Aan de andere kant woonde de schilder Morgenstjerne Munthe in huize *Sigrid*. Deze villa werd later modern, bijna kubistisch verbouwd door Menzo samen met architect Ko Oud. De naam *Sigrid*

werd toen veranderd in *Allegonda*. Binnen leverden zowel Harm, met een tegeltableau, als Theo van Doesburg, met een glas-in-lood raam, een bijdrage. Lang trok het huis prominente bezoekers, waaronder de architectuurhistoricus Hitchcock. Iets verderop aan de boulevard werd villa *De Schuur*, ontworpen door Berlage, bewoond door Jan Toorop die goed bevriend was met dorpsgenoot Herman Heijermans.

□ *Opleiding*

De eerste teken- en schilderlessen kreeg Harm van zijn vader en van oom Floris. Hij koos al vroeg voor de kunst en zijn vader ging hiermee akkoord onder voorwaarde dat hij niet naar de kunstacademie zou gaan want 'dat bolwerk van behoudzucht doet het talent van jonge kunstenaars geen goed' en zo ging hij naar de Leidse Tekenenacademie *Ars Aemula Naturae*. Daar ontstond de vriendschap met Ko Oud die meer dan zestig jaar duurde. Oud (1890-1963) werd een bekend architect die naar vernieuwing streefde. Bekende ontwerpen van hem zijn het pand van de Spaarbank van Rotterdam aan de Botersloot, het *Nationaal Monument* op de Dam en het monument op Militair Ereveld Grebbeberg. Zijn laatste project was het *Nederlands Congrescentrum* in Den Haag (1956). In 1917 kwamen de vrienden Oud en Kamerlingh Onnes in contact met de groep *De Stijl* en sloot Harm vriendschap met Bart van der Leek (1876-1958).

□ *Stijl*

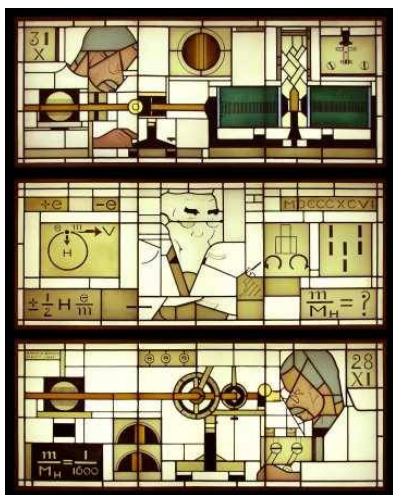
Vanaf 1917 is in zijn werk de invloed van het modernisme te herkennen: felle kleuren, een losse toets en soms geabstraheerde onderwerpen. Hij experimenteerde met verschillende stijlvormen, zoals het pointillisme, impressionisme en vlakke stilering. In 1918 ontwierp hij in abstracte stijl de glas-in-loodramen voor het vakantiehuis van zijn vriend Oud. Na een confrontatie met het werk van Mondriaan in diens atelier vond hij dat abstracte kunst niet bij hem paste en werkte hij voortaan figuratief. Zijn bewondering voor Bart van der Leek is lang te zien in zijn werk. Vanaf 1925 koos hij ervoor de alledaagse werkelijkheid weer te geven en kenmerkte zijn werk zich door een rijk kleurengebruik. Zijn werk is na die tijd moeilijk in te delen bij een stroming of school omdat hij een heel eigen stijl ontwikkelde.

Harm Henrick Kamerlingh Onnes was een veelzijdig kunstenaar. Zijn oeuvre bestaat uit tekeningen, olieverfschilderijen, glasschilderingen, aquarellen en gouaches. Daarnaast beschilderde hij tegels, schreef boeken, ontwierp mozaïeken, postzegels en glas-in-lood ramen, speelde cello, deed aan binnenhuisarchitectuur en was ook nog een veelgevraagd portretschilder. Bekend is zijn portret van F. Schmidt Degener (1881-1941), schrijver, kunsthistoricus en van 1908 tot 1921 directeur van Museum Boijmans en daarna tot zijn dood directeur van het Rijksmuseum; een man die met zijn visie het begrip museum in Nederland een nieuwe inhoud gaf. Ook

vermaard zijn de portretten die hij maakte van de natuurkundigen Ehrenfest en Einstein.

□ *Glas-in-lood*

In 1922 maakte hij drie gebrandschilderde ramen voor het Kamerlingh Onnes Laboratorium te Leiden, genoemd naar zijn beroemde oom Heike. Afgebeeld zijn twee natuurkundigen, Zeeman en Lorentz. In het midden het resultaat van hun onderzoek waarvoor ze in 1902 de Nobelprijs ontvingen.

□ *Reisverhalen*

De welgestelde Harm was in de gelegenheid veel te reizen. In 1922 maakte hij een lange reis op het schip *De Vondel* met de oudste broer van zijn vader, Adolf, en bezocht hij onder andere Sumatra, China en Japan. De brieven die hij schreef en zelf illustreerde, werden uitgegeven. Harm trouwde met Titia Easton uit Dordrecht, een schrijfster van reisverhalen en maakte ook met haar vele reizen naar Frankrijk, Italië, Griekenland en Engeland.

□ *Keramik*

Vanaf ongeveer 1933 kreeg Kamerlingh Onnes belangstelling voor keramik en leerde hij zichzelf aarde-werk draaien, vormen en beschilderen. Met Bart van der Leek deed hij glazuurproeven en ging hij samenwerken met de broer van zijn moeder Hugo Tutein Nolthenius. Deze stimuleerde zijn neef Harm in zijn kunstenaarschap en maakte samen met hem gebruiks-aardewerk en tegels. Hugo Tutein Nolthenius was toen in Delft de directeur

van De Nederlandse Oliefabriek, het latere Calvé. Hij had veel interesse in kunst en bezat een grote kunstcollectie. Evenals Helene Kröller-Müller liet hij zich adviseren door H.P. Bremmer bij zijn kunstankopen. Hij had oog voor grote en kleine kunstenaars, in zijn huis hingen vele werken, zelfs van Van Gogh, Pricker en Israëls.

Toegepaste kunst had zijn speciale belangstelling en als directeur van Calvé Delft gaf hij Jan Toorop opdracht voor het maken van reclame-affiches. Hiermee wilde Tutein Nolthenius het volk op een eenvoudige manier in aanraking brengen met kunst. Toorop maakte de affiches in een Jugendstil-variant die sinds het verschijnen van de affiches ook wel slaoliestijl genoemd wordt.

□ *Stromingen*

De onderwerpen die Harm vaak verbeeldde zijn landschappen, spoorwegemplacements, laboratoria, fabrieksgebouwen, bloemen en portretten. Met zijn afbeeldingen van het alledaagse leven werd hij bekend bij het grote publiek. De stijl die hij ontwikkelde wordt soms wel anekdotisch realisme genoemd: verhalend met een speelse ironie. Zijn werk vertelt relativerend en soms met een knipoog over lief en leed van het gewone menselijk leven en scheidt daarmee een wereld die gekenmerkt wordt door gelijkheid met een lach. Zelf wilde Harm Kamerlingh Onnes geen theoretische onderbouwing aan zijn kunstenaarschap geven.

□ *Het groene vaasje*

Het vaasje lijkt op het eerste gezicht wat merkwaardig. Het heeft de bewogen lijnen van de Jugendstil, een stijl waarin de lijnen een middel zijn om emoties uit te drukken. Waarschijnlijk maakte hij het object kort nadat hij zich ging toeleggen op keramik. De afbeelding van de hagedis, die steeds weer vervelt, evenals het ei dat eronder is afgebeeld, kan symbool staan voor het nieuwe leven dat Harm Henrick Kamerlingh Onnes in 1933 begint wanneer hij start met zijn keramik-atelier, samen met zijn oom Hugo Tutein Nolthenius. In 1956 begint hij een nieuw atelier in Voorschoten, waar naast een eigen kleine tegelproductie, een groot aantal potten en plastieken gecreëerd worden. Het vaasje is maar klein en wat merkwaardig van vorm in onze ogen maar het bracht Jan Heesters en ons bij een interessante kunstenaar.

Anne-Marie Cornelissen

AGENDA & WETENSWAARDIGHEDEN

Museum Jan Heestershuis 073 - 54 92276

Pompstraat 17, 54 81 BL Schijndel

openingstijden: dinsdag t/m zondag 13.00 uur -17.00 uur.

- ❖ **6 juli – 26 oktober Bloemen en granaten** binnen in het Jan Heestershuis
- ❖ **- 24 augustus: Ton Kalle** in de Museumtuin

- ❖ **6 juli geen voetbal**, dus iedereen naar de opening van de tentoonstelling 'Bloemen en granaten'!
- ❖ *Met dank aan onze sponsors:*
 - *De Mooi Schijndel krant*
 - *Restauratie-atelier Jos van Extel*
 - *Frans van de Heuvel, lijstenmaker*